

Достена Лаверн

ЕКСПЕРТИТЕ НА ПРЕХОДА

София, 2010

ЕКСПЕРТИТЕ НА ПРЕХОДА

Българските think-tanks
и глобалните мрежи за влияние

Превод от френски
Стилиян Деянов

Редактор
Вера Гьорева

Достена Лаверн
доктор на политическите
и антропологическите науки

СЪДЪРЖАНИЕ

Към българското издание	11
Предговор на Достена Лаверн	
От Индиана Джоунс до гражданина-антрополог	17
Предговор на Марк Абелес	

ЧАСТ I THINK TANK: TERRA INCOGNITA?

Глава I

Анализираните анализатори...

1. Антропологът в затруднение	23
Солидарност с „излезлите от мода“ изследователи.....	25
Да останеш „чист изследовател“?	27
Да продължиш въпреки всичко	29
Изследователят и предметът на изследването	32
2. Експертите се самоанализират	35
Запазена територия за посветени	35
Международна библиография.....	35
Българските автори.....	41
Подходът на редките критически извори.....	44
От Лиляна Деянова до Louk Вакан.....	44
Интернационалът на експертите по демокрация	48
3. Критика на парадигмите на развитието	52
Развитието се превръща	
в работа на гражданското общество.....	52
Антрополозите на развитието	57
Критика, сведена до технически критерии.....	61
Утопията „глокалност“	63
4. Антропологическият подход	69
Избягване на нормативните визии	69
Приносът на няколко автори по политическа антропология	72
Think tanks като предмет на изследване	
на антропологията на институциите	73

Сравняване на институционалната култура на think tanks с други подобни среди.....	74
Неуловимата институция между личности и мрежи	79
Политическото в центъра на вниманието.....	83

ЧАСТ II

ГУРУТАТА НА ПРЕХОДА

Глава 2

Българският преход: от историята до интерпретацията му

I. Историята на прехода	92
От транзитологията до критериите на Европейския съюз . 92	
Може ли демокрацията да се мери?	
Примерът на „Фрийдъм Хаус“	97
Критериите за приемане в Европейския съюз	99
Политическият преход	100
Символичната дата	101
Първородният комплекс на демократичната опозиция.....	103
От двупартийната система до завръщането на „царя“	104
Икономическият преход.....	106
Закъснението на реформите	106
Напискът на международната общност	109
Българската демокрация – внесена, утвърдена и подпомогната отвън	111
Американската подкрепа и влизането в НАТО.....	112
Политическа помощ и помощ за think tanks и НПО	115
Пътят към Европа.....	116
Процесът на балканско сътрудничество	119
2. Преходът според think tanks	125
Демократизатори, модернизатори, декомунизатори	127
Адаптатори и контролори	
на демократическата парадигма	127
Общество пред „цивилизационен избор“	134
Приказката за демократичния преход	161
Новият социален договор	161
„Въстаниците“ от 1997 г.	163
„Американският произход“	
на българското гражданско общество	167
Селяните-граждани от Миндя	171

Налагане на демокрацията отгдолу.....	175
Теорията за Вътре/Вън	180
Театърът на прехода?	185

Глава 3

Люлката на гурутата на демокрацията.....	189
1. Интелектуалците по пътя на политиката.....	189
Ерата на експертите.....	189
Дисидентство и think tanks:	
„интелектуална оргия“ под заслона на властта	196
Дисидентските политически организации	198
Пътят на Деян Кюранов	203
Парадисидентски интелектуални среди	206
2. ЦИД: майка на българските think tanks	215
Група приятели	216
Социален и познавателен капитал	218
„Американската връзка“	220
Когато стените проговорят.....	222
„В началото всички бяхме антикомунисти“	228
Клонирането на ЦИД	231
3. СДС: партията на всички български think tanks	230
Кръгът „Желев“ и фондация „Науман“.....	235
„Шаманите“ на втората демократична революция	243
4. Институт „Отворено общество“ в София и българското гражданско общество	252
Една американска фондация, посрещната от българските социалисти.....	252
Държава в държавата	254
Стъклената сграда.....	258
Децата на „Сорос“	261
Когато „Сорос“ сам стане think tank.....	270
5. Всички в България са think tank... С изключение на тези, които не са успяли.....	272
Историята на един пропагнал проект.....	274
Англофоните и „другите“	277
Невъзможното „гражданско общество“.....	278
Икономиката на проектите – пазарна?	281

6. Появата на левите think tanks:	
режисуране на една алтернатива.....	288
Залозите на развитието на пазара на проекти	288
Професионализация на политиката	
и деполитизация на проектите	295

ЧАСТ III

СВЯТ НА МЕДИАТОРИ: ИНДИВИДИ, ИНСТИТУЦИИ, МРЕЖИ

Глава 4

Колективни утопии и лични амбиции

1. Институциите: от теориите	
до всекидневните реалности.....	307
Символиката на местата	307
По следите на водещите институции	313
ЦИД, „Министерство на реформите“	314
ЦАС – „Корпус за бързо реагиране“	326
2. Сублимиране на личните съдби.....	342
За необикновените „обикновени съдби“	342
Иван Кръстев: изкуството на компромиса.....	346
Евгений Дайнов:	
демократичният преход и ерата на Водолея.....	355
Делфините в ерата на Водолея.....	355
Политиката на Водолея	360
Наследник на епохата на Людмила	362

Глава 5

Преходът към нов тип наука и знание

1. Типът think tank изследване: инструмент на промяната	370
Полезно за обществото	371
Интердисциплинарно	373
Отворено към световните дебати	375
Обективно, но способно да предсказва бъдещето.....	381
Продаваемо и комуникируемо	387
Езикът на проектите	389
2. Мрежите на медиаторите	393
Ограбването на академичната легитимност.....	394

Изследователските мрежи и мрежите на дебатите	399
Диктатът на модите.....	406
Между миналото и бъдещето	410
Нов български университет (НБУ)	414

Глава 6

Медиаторите: акушери на новото българско общество

1. В служба на новата икономика	419
Внос на парадигми, износ на информация.....	420
Борбата срещу корупцията и сивата икономика	427
Глобална България: инструмент за контрол на европейските фондове?.....	438
2. В сърцевината на политическия живот	443
Кой измисли предварителните президентски избори през 1996 г.?.....	448
Китовете в Марица и други небивалици.....	448
Предварителните избори: „гениална идея“ на ЦАС	454
Агенти на неформалната дипломация	459
3. Медийна всевъзможност: българските spin doctors	472
Шамани на демокрацията	475
Експерти и лидери на общественото мнение	479
Ангажирани интелектуалци	484
Износители на локално знание	489
Кой публичен дискурс оспорва ролята на експертите?.....	491

Глава 7

Пазарът на проектите

1. Стратегиите за финансово оцеляване: въпрос на идентичност.....	498
Идеята за най-добрия модел.....	499
„Истинските“ и „фалшивите“ актьори на гражданското общество.....	500
Професионализъм срещу идеология	501
Гъвкавост/Бюрокрация	501
Американският модел/Европейският модел.....	503
Независимост/Зависимост	505
Конкуренция и сътрудничество	507

Know-how: търговски фонд на think tanks	513
Уникално и внесено ноу-хау.....	514
От практическото към теоретичното ноу-хау.....	515
Износ на ноу-хау.....	516
2. USAID: логиката на американската помощ	
за българското гражданско общество (1989–2008).....	519
Приоритети в развитие, 1990–2008	521
Парадоксът на устойчивото развитие	523
Насърчаване на ownership на проектите: стратегия за	
изтегляне на финансирането.....	525
Заключение	531

Глава 8

Логиката на мрежите

1. Идеята за мрежата в социалните науки.....	533
2. Интернационалът на експертите	538
От Студената война до минималния либерален консенсус.	538
Професионални кариери:	
от Световната банка до Европейския съюз.....	542
3. Дискурсът за мрежата	544
Култът на неформалното	544
„Born to network“ (Родени да комуникират в мрежа).....	547
Глобалната мрежа за развитие (GDN)	
и идеологията на мрежите	549
Понятието социален капитал в проектите на ЦАС.....	552
4. ЦАС и ЦЕУ: как работят мрежите	557
Достъп до мрежите: пътят на Иван Кръстев	557
Централноевропейският университет – ядро на мрежите	
на институтите за академични изследвания	566
Иван Кръстев и стратегическите проекти на ЦЕУ	564
ЦЕУ и трансформацията на социалните науки.....	566
Националната мрежа на ЦАС:	
отражение на мрежите на ЦЕУ.....	576

ЗАКЛЮЧЕНИЕ.....	581
------------------------	------------

БИБЛИОГРАФИЯ.....	598
--------------------------	------------

КЪМ БЪЛГАРСКОТО ИЗДАНИЕ

ПРЕДГОВОР НА ДОСТЕНА ЛАВЕРН

Няколко месеца преди да предам „Експертите на прехода“ за печат в изд. „Изток-Запад“, в мен започнаха да се прокрадват съмнения. Струваше ми се, че за последните три години, в които бях престанала да се интересувам живо от обекта на научните ми изследвания и да следя публикациите на някои експерти, ситуацията в родината ми би трябвало значително да се е променила. Не можех да си представя, че в момента, когато финансовата криза разтърсва с всичка сила Франция и целия Европейски съюз, заедно с уж непоклатимите парадигми за свободния пазар и безпрепятственото движение на капитали, експертите по демокрация от деветдесетте години на ХХ век ще продължават да диктуват тона на „демократичното говорене и поведение“ в България. Изглежда, че грешах. Нещата се развиваха в същата посока, но затова пък „вечните експерти“ се бяха адаптирали към популистката култура на реалити шоутата. Пускайки българския канал на сателитната телевизия, попаднах на финалите на „Големият избор“. На екрана млади ентусиасти рецитираха по комсомолски заучени при експертите от Центъра за либерални стратегии (ЦЛС)

и Центъра за социални практики (ЦСП) движения и фрази и се състезаваха със „свой политически“ проект за разходка до Европейските институции в Брюксел. Не минаха и десет минути, и името на директора на ЦСП Евгений Дайнов бе споменато като председател на предварителното жури и яростен привърженик на мащабен политически проект на един от участниците, а именно узаконяването на марихуаната в България. Разрових се по мрежата, където установих, че „Големият избор“ е един от поредните проекти за „развитие“ на демократичните рефлексии на нацията, реализиран от БНТ и координиран от ЦАС в лицето на социоложката Мила Минева, която иначе е отговорен редактор на сериозното списание „Форин Полиси“ за България.

Жалко е, казах си, че толкова научен и интелектуален капитал продължава да се пилее за промиване на мозъци и възпитание в политически коректен PR. Но снизхождението ми прерасна във възмущение малко по-късно, когато се убедих, че експертите на think tanks продължават да застават на страната на безразборно и безцеремонно стъпкване на научните традиции в страната. Натъкнах се на следния цитат от дискусия в МОН от 4 декември 2009 г. по реформата във висшето образование:

ВАК е тип инквизиция, там се упражнява произволна, лекомислена и садистична власт. Губейки тази огромна власт, хората във ВАК стават никой, стават едни прашни чичковци с кал в ушите и неумити подмишници от две седмици. След това трябва да ходят да се къпят, да се подстригват и т.н.

Гневно-бунтарският тон на един от „гурутата“ на прехода: директорът на Центъра за социални практики Евгений Дайнов, комуто ВАК бе отказвал научно звание, бе преминал в цинично-фашизоиден дискурс. Фрапиращото обаче е, че след двайсет години той все още е главен участник и назидател в „дебатите“ за реформите в България.

След по-малко от седмица и последното ми съмнение, що се отнася до актуалността на моето изследване (интервюта и наблюдения на българските think tanks в периода между 1998–2006), бе на изчезване. „На светло“ (в медиите) или „на тъмно“ (зад кулисите) експертите на прехода продължават неуморно да изпълняват ролята си на водещи медиатори : вносители на демокрация и износители на анализи и информация за напредъка на реформите в България. Майката на българските think tanks – Центърът за изследване на демокрацията (ЦИД), все така произвежда законопроекти и се бори срещу корупцията, Центърът за икономическо развитие (ЦИР) внася технологии за пенсионна реформа и докладва на Световната банка за състоянието на българската икономика, Институтът за пазарна икономика (ИПИ) ревностно поддържа неолибералната икономическа парадигма, Институтът за регионални и международни изследвания (ИРМИ) се труди за обмяната на опит в реформите между балканските страни и строи мрежи на гражданското общество съвместно с колегите си от ЦСП. А директорът на ЦЛС Иван Кръстев елегантно коментира в чуждестранната преса неуспехите на успешния преход към демокрация в България, на Балканите и в Източна Европа, докато някои от младите му колеги се занимават да координират „Големият избор“.

Сякаш нищо не се променило. Учудващо е не толкова това, че не са се променили субектите на експертното говорене, а че самото говорене не се е променило съществено. Изглежда, че именно тези експерти, които твърдят, че са в крак с последните световни тенденции, се оказват извън борда на съществените интелектуални и политически дебати в Европа, а България има шанс вече три години да е член на Европейския съюз. Личности с огромен интелектуален потенциал продължават да налагат машинално антипродуктивни за интересите на обществото идеи и практики. В България те могат само да създават национално-нихилис-

тична интелектуална среда и безпомощни поколения, негодни да развиват собствена гражданска и научна позиция. Това според мен е проблемът. По него бих спорила с „експертите на прехода“, които са мои колеги, а някои от тях и мои приятели.

Изследването, надявам се, ще даде перспектива на проблема, тъй като свързва българската реалност с глобалните логики на прехода, който се състои не само в Източна, но и в Западна Европа. Така ще се избегне провинциалният и затворен подход. Книгата не е сбор от пикантни подробности, а описание на система и политически технологии за управление, които се прикриват зад спонтанността на гражданското общество.

Какво е това think tank? Къде другаде се появяват такива институти и каква е ролята им по света? Става дума за форма на експертиза и лобиране, която води началото си от края на XIX – началото на XX в. Възникнала първоначално в Съединените щати, тя се превръща в износен продукт на американското влияние по света, най-вече по време и след неоконсервативната революция. Think tanks произвеждат идеи за развитие и ги прилагат на практика от името на гражданското общество. В държави като САЩ става дума за институти, финансирани от държавната и от частната сфера, докато в страните в преход те се финансират най-вече от външни, преобладаващо американски донори и фондации. Това са интелектуални звена, съществуващи под формата на неправителствени организации, които в по-голямата си част претендират за партийна независимост.

Бивайки обаче затворени за публичен достъп институции, think tanks трудно допускат външно наблюдение от независими изследователи. Държа да отбележа, че това е една от причините част от интервюираните, които не са техни вътрешни служители, да бъдат подписвани само с инициалите им, докато имената на експертите са публикувани изцяло.

Първоначално защитен като докторска дисертация по политическа антропология в Париж, текстът, от който тук е премахната първата част на описание на терена, е съобразен най-вече с френската публика. Така в българското издание преводът на цитатите и на извадките от интервюта се оказва двоен: от български на френски и отново на български или от английски на френски и от там на български, което може на места да предизвика грапавини в стила, за което се извинявам на читателите.

Искам специално да благодаря на множеството български колеги, с които работих през годините. Техните мнения и заключения са цитирани в текста.

Благодаря за превода на Стилиян Деянов. От него се изискваше задълбочена социологическа култура.

Благодаря на Вера Гьорева за редакцията на текста и приятелското рамо в трудни моменти.

Изключителна е ролята на издателя Любен Козарев, за което му благодаря. Сигурна съм, че читателската аудитория ще му бъде също така благодарна за това, че подкрепи проекта ми и направи възможен достъп и до това изследване.

Убедена съм, че работата ми ще послужи и като исторически документ за прехода, както и като основа за размисъл и източник на опит. Тя е интересна за студенти и преподаватели, за социални изследователи, но е приятно и увлекателно четиво за широката публика.

Най-вече се надявам, че в нашето общество има място за нов, отворен и информиран дебат „на светло“. Нямаме нужда от идеи, затворени като сенки в пещерата на Платон. Имаме нужда от критично публично пространство, където да се противопоставят и обменят различни гледни точки, освободени от стигмата на миналото и насочени към нашето собствено бъдеще в Европа.

Достена Лаверн

Първо по рода си дълбинно антропологично описание и анализ на средите на think tanks както за България, така и за Европа, трудът на Достена Лаверн предизвика жив интерес в изследователските среди в САЩ и Франция, където изнася лекции и води семинари по темата.

Родена в Пловдив през 1974, авторката завършва средното си образование с отлична диплома от „Националната гимназия за древни езици и култура“ в София и американската гимназия „Гладстоун“ в Портланд, САЩ. Магистър по съвременна история и доктор по политическа антропология в Училището за академични изследвания по социални науки в Париж, Лаверн живее в Страсбург и работи като журналист в списанието за култура на френския ежедневник “Le Dernier Nувел д’Алзас”. Президент на Националния Делфийски комитет във Франция и многократен програмен директор на международни програми и фестивали за литература като “Литературен достъп” в Гърция, “Кавафия” в Египет, “Път на Изток” в Словакия, “Страсбургски среци” и т.н. Автор на поетични стихосбирки, есета, критика, научни статии, литературни и философски преводи.